

ეკონომიკური და კრეატიული ადამიანის მოდელთა კომპარატივისტიკული ანალიზი

გურამ ჯოლია,
სტუ-ს პროფესორი

რეზიუმე

საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ვითარება ადამიანის, როგორც მომხმარებლის, ქცევის შეფასებას გვაიძულებს. ამ სიტუაციაში მნიშვნელოვანია საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ეკონომიკური და კრეატიული ადამიანების ქცევითი მოდელების ურთიერთშედარება და მათ შორის უპირატესის წარმოჩენა.

საკვანძო სიტყვები: სოციუმი, კრეატიული, ინდივიდუალიზმი, რაციონალური, ანტაგონიზმი, ცივილიზაცია, ინტერნალიზაცია, ბიჰევიორიზმი.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ECONOMIC AND CREATIVE HUMAN MODELS

Guram Jolia,
GTU Professor

RESUME

Modern developments in global societies necessitate that we consider a human being as a consumer. In this respect, it is important to compare and contrast behavioral models of Economic and Creative human beings and to reveal which of the two has more relevance and competitive advantage over the other in today's context.

Key words: society, creative, individualism, rational, antagonism, civilization, internalization, behaviorism.

შესავალი

ადამიანის ქცევის განსხვავებულობის შესახებ ეკონომიკურ თეორიაში, სოციოლოგიასა და ფსიქოლოგიაში (მხედველობაშია ბიჰევიორიზმი) მრავალი მეცნიერული ნაშრომი არსებობს. განსხვავებული შეხედულებებია იმ სოციალურ ნორმებზეც, რომლებიც, ზოგადად, საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევას არეგულირებს. თუმცა, ამ ნორმების, როგორც მექანიზმების, შედარება ნაკლებად გვხვდება.

თეორეტიკოსი მარკეტოლოგ-ფსიქოლოგები¹ თავიანთ პუბლიკაციებში ძირითადად ყურადღებას ამახვილებენ ეკონომიკური ადამიანის² (Homo Economicus) ქცევის მოდელზე, რომელიც საბაზრო ეკონომიკას ახასიათებს. ასეთი მოდელით ბაზარზე ადამიანის ქცევის მიზნები და ეკონომიკური აქტივობის მოტივები მატერიალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისას ბუნებრივად ვლინდება, რადგან ყოველი ინდივიდი, როგორც ბუნებით ანგარებიანი და ეგოისტი, არასტაბილურ ეკონომიკურ გარემოში თავის გადარჩენას ამ გზით ცდილობს, – პირად მოთხოვნებსა და ინტერესებს ცვალებად საბაზრო პირობებს მაქსიმალურად უსადაგებს. იგი წარმოგვიდგება „როგორც „მინდას“ სურვილის მატარებელი არსება, რომელიც მთლიანად ფლობს საკუთარ თავს და ყველა თავის ქცევას განსაზღვრავს ერთადერთი რამით – სარგებლიანობის საკუთარი ფუნქციით“.³

ეკონომიკური ადამიანის მოდელი ესაა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ისეთი სისტემა, რომელიც სოციუმში ადამიანის ქცევისა და სამომხმარებლო არჩევანის თავისუფლებას არკვევს. მაგრამ, ეს მოდელი წინააღმდეგობრივია, რადგან ინდივიდისა და საზოგადოების (სოციუმის) ინტერესები ერთმანეთთან კონფლიქტშია. აუცილებელია ისეთი მოდელი, რომლითაც არსებული წინააღმდეგობა დაიძლევა. ასეთი შეიძლება იყოს მხოლოდ კრეატიული ადამიანის (Homo Sapiens Creativus) მოდელი, რომელიც

1 ჯ. ნეიმანი, ო. მორგენშტერნი, დ. კანემანი, ა. ტვერსკი, ჰ. შაიპონი, ჰ. ჰოსენი და მრავალი სხვა.

2 ზოგადი ცნება, წარმოდგენა ადამიანზე, როგორც რაციონალურად მოაზროვნე სუბიექტზე, რომელიც მაქსიმალური სარგებლიანობის მიღების პრინციპით მოქმედებს. რაციონალური ეკონომიკური ქცევა არის ინდივიდის სწრაფვა მინიმალური დანახარჯებით მიიღოს მაქსიმალური სარგებელი ან თავიდან აიცილოს დანაკარგები შეზღუდული რესურსების პირობებში. ესაა ადამიანი მაღალი ეკონომიკური ინტუიციითა და შემეცნებით, რომელიც რაიმეს შეძენისას მისთვის ეკონომიკურად უფრო ოპტიმალურ და ნაკლებად სარისკო ვარიანტს ირჩევს.

3 არჩვადე ი., ქურხული ლ. ეკონომიკური ფსიქოლოგია. „მერიდიანი“, თბ., 2010, გვ. 28.

ოპტიმისტური მომავლის შესაძლებლობებს ქმნის და რესურსების შეზღუდულობის პრობლემას აგვარებს.

ამოცანა მდგომარეობს შემდეგში:

- 1) ეკონომიკური ადამიანის მოდელის შესაძლებლობათა ამოწურვის არგუმენტების წარმოჩენა;
- 2) სოციუმში კრეატიული ადამიანის მოდელის პერსპექტიულობის დასაბუთება.

ძირითადი ტექსტი

ა) ეკონომიკური ადამიანის (Homo Economicus) მოდელი

ეკონომიკურ ადამიანს ახასიათებს ღრმა ინდივიდუალიზმი, რაციონალურობა და მაქსიმალური სარგებლიანობისაკენ დაუოკებელი სწრაფვა. ასეთი ადამიანის ქცევა, როგორც საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემა, შეზღუდული ბუნებრივი რესურსების პირობებში ვლინდება. ესაა სუბიექტი, რომელიც ყველგან და ყველგან თავისი უსაზღვრო მატერიალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად რაციონალური არჩევანის მეთოდს იყენებს. მასთან, მოსალოდნელ სარგებლიანობასთან შედარებით, დანაკარგების უპირატესობის ეფექტი უფრო მძლავრობს. იგი შინაგანი ნორმებით მოქმედებს და ინტერნალიზაციას⁴ უყურადღებოდ ტოვებს. იგი, როგორც რაციონალური ეგოისტი, სხვების მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას იგნორირებას უკეთებს და ამით სოციალურ-იდეოლოგიურად უპირისპირდება კიდეც.

ეკონომიკური ადამიანის ქცევის მოდელი კაპიტალის მესაკუთრის ქცევითი მოდელის მსგავსია, რადგან ეს უკანასკნელი, მაქსიმალური მოგების მისაღებად, წარმოებისა და მიმოქცევის ხარჯების შემცირებას გამოუდგომით ცდილობს, რისთვისაც მთელ ძალისხმევას შრომის ანაზღაურების შესამცირებლად წარმართავს. ამით ეკონომიკური ადამიანის თეორია და პრაქტიკა ადამიანთა შორის ანტაგონიზმის კულტივირებას ახდენს, რადგან კაპიტალის მესაკუთრეთა კეთილდღეობას ამაღლებს, ხოლო დანარჩენი მოსახლეობის ეკონომიკურ დეგრადაციას ინვესტ. ფართო მასშტაბით, ადამიანთა ამგვარი ქცევა საზოგადოების პერსპექტიულ განვითარებას დიდად აფერხებს.

ეკონომიკური ადამიანის ქცევის საზოგადოებრივ ბუნებას საწარმოო რესურსების შეზღუდულობა წარმოშობს. ამიტომ, სრულიად ბუნებრივია, რომ ეკონომიკური ადამიანი თავისი მზარდი მოთხოვნილებების მაქსიმალურად დაკმაყოფილებას არსებული რესურსების რაციონალური (ეფექტური) გამოყენებით ცდილობს. მაგრამ, ამგვარი ადამიანის ქცევა პრინციპულად წინააღმდეგობრივია, რადგან თუ მოხმარების მაქსიმიზაცია საზოგადოების მიზა-

ნია, მაშინ საზოგადოების ყველა წევრის მაქსიმალური მოხმარება შეზღუდულ რესურსებთან მიმართებაში აშკარად დაპირისპირებაშია.

ბ) კრეატიული ადამიანის (Homo Sapiens Creativus) მოდელი

კრეატიული ადამიანი არის დემოკრატიული საზოგადოების ცენტრალური ფიგურა. იგი თვისებრივად სრულიად ახალი ტიპის ინდივიდია, რადგან შემოქმედებითი თვითრეალიზაცია მისი უმაღლესი ფასეულობაა. ესაა ადამიანი, რომელიც თავის სამეცნიერო-პრაქტიკულ საქმიანობას ახალ იდეებსა და პროექტებს უკავშირებს. იგი მაღალმწარმოებლური ინდივიდია, რადგან ისეთ პროდუქციას (მომსახურებას) გენერირებს, რომელიც მის მიერ სიცოცხლის განმავლობაში მოხმარებულ სიკეთეს მრავალჯერ აღემატება.

თუ ეკონომიკური ადამიანი მხოლოდ თავის კეთილდღეობაზე ზრუნავს, კრეატიული ადამიანი საზოგადოების განვითარებისთვის იღწვის, რადგან კრეატივი გაზიარების (ალიარების) გარეშე არაფერია. სხვა სიტყვებით: თუ ეკონომიკური ადამიანის ქცევის ვექტორი საკუთარი თავისკენაა მიმართული, კრეატიული ადამიანის, პირიქით, – სხვებისკენ ორიენტირებულია, თანაც, ამ სხვათა რაოდენობა დროსა და სივრცეში განუსაზღვრელია, რადგან მათთვის კრეატივი საყოველთაო საზოგადოებრივი სიკეთეა.

თანამედროვე ცივილური სამყარო სოციუმის წევრთა კრეატიულ განვითარებაზეა გათვალისწინებული. ამიტომ საგანმანათლებლო კომპლექსიც ადამიანთა კრეატიული აზროვნების ფორმირება-განვითარებაზეა ორიენტირებული. კრეატიული განათლება კი მოიცავს აღზრდის მთელ სისტემას: საბავშვო ბაღიდან დაწყებული, უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებამდე და პრაქტიკულ საქმიანობამდე დამთავრებული. ეკონომიკის დარგობრივ სტრუქტურაში კრეატიული პროფილის საწარმოები და ორგანიზაციები სჭარბობს. კრეატიულობა შეზღუდული რესურსების რაციონალური ათვისების, ხოლო ახლის შექმნის აუცილებელი ინსტრუმენტი ხდება, რაც საყოველთაო მოვლენად იქცევა.

კრეატიული ადამიანები საზოგადოებაში შემოქმედებით შრომას ფართოდ ავრცელებენ. ეკონომიკა განვითარების სრულიად ახალ თვისებრიობაში გადადის. ბუნებრივი რესურსების შეზღუდულობა მხოლოდ კრეატიული ადამიანების განუსაზღვრელი შემოქმედებითი შესაძლებლობების განვითარებითა და გამოყენებით დაიძლევა. ეკონომიკური ადამიანი კრეატიული ადამიანით იცვლება. განუსაზღვრელი ინტელექტუალური რესურსებით კაცობრიობა უფრო პროგრესულ ცივილიზაციას ქმნის. საზოგადოების წევრთა მიზნები და ფასეულობები ტრანსფორმირდება, რადგან ეკონომიკურ ადამიანთა ინდივიდუალურ მიზნებს კრეატიული ადამიანების ზოგადსაკაცობრიო მიზნები ენაცვლება.

კრეატიული ადამიანების უმაღლესი მოთხოვნილებებით ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის, მა-

4 გაშიანგანება, გათავისება; პროცესი, რომლის დროსაც სოციალური ღირებულებები, ნორმები და იდეები ინდივიდის მიერ აღიქმება როგორც ბუნებრივი და ნორმალური.

ტერიალურ და სულიერ სფეროებში ახალი იდეების გენერირება ხდება. მათი ეკონომიკური არჩევანი, უპირატესად, ინოვაციაზე კეთდება, რითაც საზოგადოების ყველა წევრის განვითარება და კეთილდღეობა მიიღწევა. კრეატიული ადამიანის შრომის ნაყოფიერება ეკონომიკური ადამიანის შრომის ნაყოფიერების დონეს დიდად აჭარბებს. საზოგადოება მისი წევრების მატერიალური კეთილდღეობის ამაღლების ამოცანებს უფრო ეფექტურად უმკლავდება.

წინა ეპოქებში კრეატიული ადამიანის შრომის პროდუქტს, უპირატესად, ევოლუციური ხასიათი ჰქონდა. დღევანდელ პირობებში კი კრეატიულობა რევოლუციურ თვისებებს იძენს. როგორც ადრე, დღესაც კაცობრიობის ცივილური განვითარება კრეატიული ძალების განვითარების თვისებრივად ახალ დონეზეა დამოკიდებული. ნებისმიერი კრეატიული საქმიანობის მთავარი სუბიექტი თვით მისი შემოქმედია, მისი ახალი სოციალური სტატუსი და გარე სამყაროსთან ახალი ორგანული კავშირია. კრეატიულობაში ყველაზე მთავარი და საინტერესოა არა ნივთებთან, ოპერაციებთან ან იდეებთან, არამედ თვით ადამიანებთან ურთიერთობა. საბოლოო ანგარიშით, ერთნაირი ხარისხით, თვით კრეატიული პიროვნება შემოქმედების როგორც სუბიექტად, ისე ობიექტად წარმოგვიდგება. კრეატიულობა ადამიანის სიცოცხლის არსად ყალიბდება. ფართო გაგებით, შემოქმედება ხომ „არყოფნიდან ყოფნაში გადასვლას“ ანუ სამყაროში ახლის, ადრე არარსებულის შემოტანას, „არაფრისგან რაღაცის“ შექმნას ნიშნავს.

მართალია, ზოგადად, კრეატიულობა რაიმეს ცვლილებას გულისხმობს, მაგრამ არა ნებისმიერ ცვლილებას, არამედ მხოლოდ ისეთს, რომელიც სოციალური განვითარებას იწვევს, რადგან შემოქმედებითი საქმიანობით ახალი ფასეულობა იქმნება, რომელსაც სხვა ადამიანებისთვის რაიმე სიკეთე მოაქვს. ამით კრეატიული ადამიანი პრინციპულად განსხვავდება ეკონომიკური ადამიანისაგან, რომლის ქცევა პირადი მოთხოვნილებების რაციონალურ დაკმაყოფილებაზეა მთლიანად ორიენტირებული.

საზოგადოებრივ შრომაში კრეატიული ადამი-

ანების მასობრივად ჩართულობა ისეთ მაღალეფექტურ ეკონომიკას ქმნის, რომელშიც საზოგადოებრივი სიმდიდრე უფრო იზრდება. გარდა ამისა, დემოკრატიული ცივილიზაციის პირობებში, მილიონობით კრეატიული ადამიანების ერთობლივი შრომა ინოვაციური განვითარების პირობებს წარმოშობს, რითაც ბუნებრივი რესურსების შეზღუდულობის პრობლემა წყდება და მათი ინტელექტუალური უნარები სოციალური განვითარების ეფექტურ რესურსებად იქცევა.

დასკვნა

1) ეკონომიკური ადამიანის მოდელი რესურსების შეზღუდულობის პრობლემას კი არ აგვარებს, პირიქით, კიდევ უფრო ამწვავებს და საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პესიმისტურ პერსპექტივებს წარმოშობს;

2) კრეატიული ადამიანის მოდელით სრულიად ახალი და, თანაც, შეუზღუდავი ოდენობის ეკონომიკური რესურსები – კრეატიული ადამიანების ინტელექტუალური შესაძლებლობები ფორმირდება;

3) კრეატიული ადამიანის მოდელი მოითხოვს საზოგადოებაში ადამიანის ადგილისა და როლის სხვაგვარად შეფასებას, უპირველესად, საკუთრებით ურთიერთობათა სისტემის დემოკრატიზაციის მიმართულებით.

ლიტერატურა

1. არჩვაძე ი., ქურხული ლ. ეკონომიკური ფსიქოლოგია. „მერიდიანი“, თბ., 2010. 232 გვ.
2. Нейман Дж., Моргенштерн О. Теория игр и экономическое поведение. М.: Наука, 1970. 452 с.
3. Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения. Харьков: Гуманитарный центр, 2005. 632 с.
4. Канеман Д., Тверски А. Рациональный выбор, ценности и фреймы // Психологический журнал. 2003. Т. 24. № 4. С. 31–42.